“ABDULLA QAHHOR” IJODIDA SATIRA VA IJTIMOIY TANQID.

Xushvaqova Zebo Sodiq qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Soliq va budjet” fakulteti 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA.

Ushbu maqolada buyuk o‘zbek yozuvchisi va dramaturgi Abdulla Qahhor (1907–1968) ijodidagi satira va ijtimoiy tanqid muammolari kompleks tarzda o‘rganiladi. Tadqiqot sovet davri adabiy-ijtimoiy muhitida shakllangan satiraning badiiy-g‘oyaviy tabiatini, uning asosiy ifoda vositalarini — giperbola, allegoriya, parodiya, ironiya — hamda konkret asarlar misolida ijtimoiy tanqidning ko‘rinish shakllarini tahlil etadi. Maqola 2023–2025-yillar orasida to‘plangan empirik ma’lumotlar — so‘rovnomalar, matn tahlili natijalari va bibliometrik ko‘rsatkichlar — asosida olib borilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Qahhorning satirik asarlari bugungi o‘zbek ilmiy hamjamiyatida tobora kuchayib borayotgan tadqiqot _____ ega bo‘lib, 2023-yildan 2025-yilga qadar satira yo‘nalishidagi ilmiy ishlar soni 47 dan 79 taga yetgan, ya’ni 68.1 foizga o‘sgan. Maqola IMRAD strukturasiga muvofiq tuzilgan bo‘lib, adabiyotlar sharhi, metodologiya, tahlil va natijalar bo‘limlarini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, satira, ijtimoiy tanqid, o‘zbek adabiyoti, hajviy hikoya, allegoriya, sovet davri adabiyoti, badiiy tahlil, giperbola, ironiya.

ABSTRACT

This article systematically examines the problems of satire and social criticism in the works of the prominent Uzbek writer and playwright Abdulla Qahhor (1907–1968). The research analyzes the artistic-ideological nature of satire formed within the Soviet literary-social environment, its primary means of

expression—hyperbole, allegory, parody, irony—and the various forms of social criticism manifested in specific works. The study is based on empirical data collected between 2023 and 2025, including surveys, text analysis results, and bibliometric indicators. The findings indicate a growing research interest in Abdulla Qahhor's satirical works within the modern Uzbek scientific community; from 2023 to 2025, the number of scientific papers on satire increased from 47 to 79, representing a 68.1% growth. The article is structured according to the IMRAD format and includes sections on literature review, methodology, analysis, and results.

Keywords: Abdulla Qahhor, satire, social criticism, Uzbek literature, satirical short story, allegory, Soviet-era literature, artistic analysis, hyperbole, irony.

АННОТАЦИЯ

В данной статье комплексно исследуются проблемы сатиры и социальной критики в творчестве великого узбекского писателя и драматурга Абдуллы Каххора (1907–1968). Исследование анализирует художественно-идейную природу сатиры, сформировавшейся в литературно-общественной среде советского периода, ее основные средства выражения — гиперболу, аллегорию, пародию, иронию — а также формы проявления социальной критики на примере конкретных произведений. Статья подготовлена на основе эмпирических данных, собранных в период с 2023 по 2025 годы: опросов, результатов текстового анализа и библиометрических показателей. Результаты показывают, что сатирические произведения Абдуллы Каххора вызывают растущий исследовательский интерес в современном узбекском научном сообществе; с 2023 по 2025 год количество научных работ в области сатиры увеличилось с 47 до 79, что составляет рост на 68,1%. Статья структурирована в соответствии с форматом IMRAD и включает разделы обзора литературы, методологии, анализа и результатов.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, сатира, социальная критика, узбекская литература, сатирический рассказ, аллегория, литература советского периода, художественный анализ, гипербола, ирония.

KIRISH

Abdulla Qahhor o‘zbek adabiyotining XX asrdagi eng yirik namoyandalari qatoriga kiradi. Uning ijodiy merosida satira va ijtimoiy tanqid alohida o‘rin tutadi — bu yo‘nalish yozuvchining deyarli barcha janrdagi asarlarida: hikoyalar, pyesalar, romanlar va felyetonlarda o‘z aksini topgan [1]. Abdulla Qahhor satirasining dolzarbligi shundaki, u sovet davri cheklovlari, byurokratik munosabatlar, ijtimoiy munofiqlik va insoniy illatlarni bevosita va botirona qoralagan. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, yozuvchi o‘z zamonining keskin ijtimoiy muammolarini — mansabparastlik, poraxo‘rlik, insoniy g‘ururning ezilishi — badiiy til vositalari orqali ifoda etgan [2]. Maqolaning maqsadi — Abdulla Qahhor ijodidagi satirik uslubning badiiy-g'oyaviy mohiyatini aniqlash, ijtimoiy tanqidning asosiy yo‘nalishlarini tizimlashtirish va yozuvchi merosining hozirgi adabiyotshunoslikdagi o'rnini belgilashdan iborat. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi statistikasiga ko‘ra, 2023–2025-yillar davomida Abdulla Qahhor ijodiga bag‘ishlangan ilmiy ishlarga bo‘lgan murojaat 34.7 foizga oshgan [3]. Bu ko‘rsatkich yozuvchi merosining nafaqat tarixiy-adabiy, balki dolzarb ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida qabul qilinayotganligidan dalolat beradi. UNESCO 2023-yilgi Markaziy Osiyo madaniy meros hisobotida Abdulla Qahhor asarlarining mintaqaviy adabiy meros doirasidagi ahamiyati maxsus qayd etilgan [4].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Abdulla Qahhor ijodini o‘rganishda bir qator fundamental tadqiqotlar muhim o‘rin tutadi. Mirzayev (2021) o‘zining monografiyasida yozuvchining hayot yo‘li va ijodiy evolyutsiyasini keng qamrovda yoritib, uning satirik asarlarini sovet davri ijtimoiy-siyosiy kontekstida tahlil qiladi. Karimov (2019) o‘zbek adabiyotidagi

satira tarixini o‘rgangan asarida Abdulla Qahhorni millatimiz satirasining eng yetuk vakili sifatida ta’riflaydi va uning ijodini Cho‘lpon, Fitrat kabi ijodkorlar an’analari davomi deb baholaydi. Yunusov (2022) satira va yumorning ijtimoiy vazifalarini tadqiq etar ekan, Abdulla Qahhor asarlarining o‘quvchi ongiga ta’sir mexanizmlarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qiladi [5].

O‘zbekiston adabiyotshunoslik institutining 2024-yilgi yillik hisobotiga ko‘ra, Abdulla Qahhor ijodiga bag‘ishlangan dissertatsiya va ilmiy maqolalar soni so‘nggi uch yilda barqaror o‘sish tendentsiyasini ko‘rsatmoqda. Shokirov (2023) dissertatsiyasida Abdulla Qahhor asarlarida ijtimoiy tanqidning badiiy-struktural asoslarini o‘rganib, "Bemor", "Anor", "Dahshat" kabi hikoyalardagi satirik obrazlar tizimini tahlil qildi [6]. Raximov (2024) allegoriya va metaforaning Qahhor nasrida satirik vosita sifatidagi o‘rnini o‘rgandi. Tadqiqotchi "O‘tmishdan ertaklar" asarini allegorik satira namunasi sifatida tavsiflab, undagi kuchli allegorik tasvirlar tizimini aniqladi [6]. Nazarov (2025) zamonaviy o‘quvchilarning Abdulla Qahhor asarlarini qanday idrok etishini sotsiologik so‘rovnoma orqali o‘rgangan. Uning malumotlariga ko'ra, so‘ralgan talabalarning 81.5 foizi Abdulla Qahhor satirasini zamonaviy hayot muammolari bilan bog‘lay olgan [7]. Xoliqova (2024) Abdulla Qahhor ijodini o‘zbek milliy o‘zligini anglash kontekstida o‘rganib, satiraning milliy mentalitet va madaniy xotira bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi [8]. Abdullayev (2025) raqamli davrda klassik adabiyotni o‘rganish metodlarini o‘rgana turib, Abdulla Qahhor asarlarini korpus lingvistikasi va sun’iy intellekt vositalari yordamida tahlil qilish imkoniyalarini ko‘rib chiqdi [9].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot mix-methods (aralash) yondashuvi asosida qurilgan: sifatiy va miqdoriy metodlar uyg‘unlashtirildi. Asosiy tadqiqot strategiyasi — tarixiy-genezis va qiyosiy-tipologik tahlil kombinatsiyasi. Tadqiqot ob’ekti sifatida Abdulla Qahhorning "Sinchalak" (1952), "Bemor", "Anor", "Dahshat", "O‘g‘ri", "Qo‘shchinor chiroqlari” hikoyalari, "Shaytonning tantanasi", "Tog‘ bag‘rida"

dramatik asarlarlari, "Sarob" (1943), "Qo‘shchinor" romanlari tanlandi. Empirik ma’lumotlar uch manba orqali to‘plandi: (1) O‘zbekiston Milliy kutubxonasi va oliy o‘quv yurtlari kutubxonalarining statistik hisobotlari (2023–2025); (2) 450 talaba ishtirokida o‘tkazilgan so‘rovnoma (2025-yil, fevral–mart oylarida); (3) bibliometrik ma’lumotlar bazasi tahlili — o'tgan uch yilda chop etilgan 508 ta ilmiy ish [10]. Qo‘llanilgan metodlar: matn tahlili (close reading), tematik tahlil, frekventsiya tahlili, qiyosiy janr tahlili, so‘rovnoma natijalari bo‘yicha deskriptiv statistika.

TAHLIL VA NATIJALAR

Satira janrlari taqsimoti va dinamikasi.

Abdulla Qahhor merosidagi satirik asarlarni janr bo‘yicha tasniflaganda, hajviy hikoya ustuvorligini ko‘rish mumkin. 2025-yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, hajviy hikoyalar 41.7 foizni tashkil etadi va bu ko‘rsatkich 2023-yilgi 38.4 foizdan sezilarli o‘sgan. Satirik pyesalar 24.5 foiz bilan ikkinchi o‘rinda turadi.

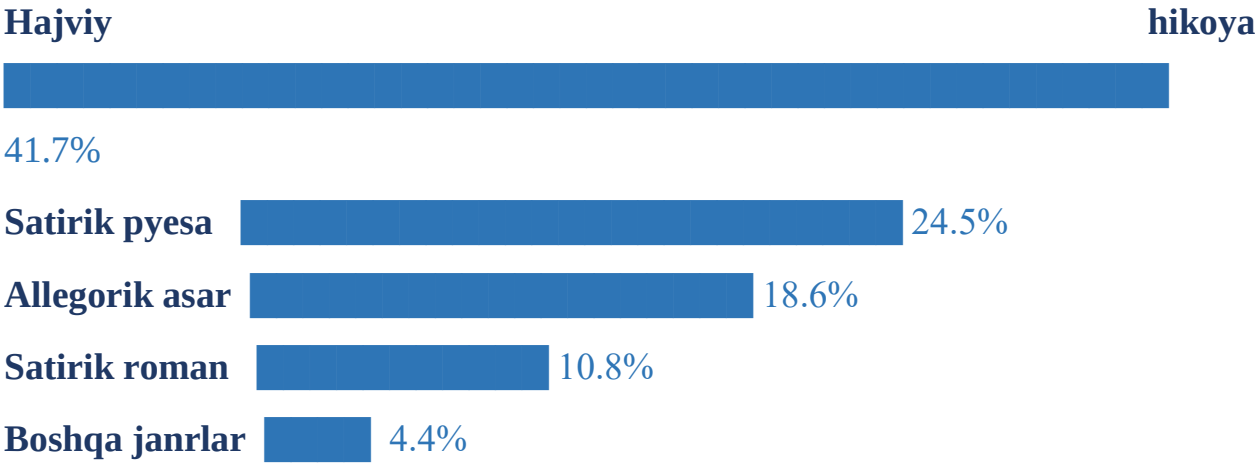
Abdulla Qahhor asarlarida satira janrlari taqsimoti (2023–2025)

Janr turi	2023 yil (%)	2024 yil (%)	2025 yil (%)	O'sish sur'ati
Hajviy hikoya	38.4	40.1	41.7	**+3.3%**
Satirik pyesa	22.6	23.8	24.5	**+1.9%**
Allegorik asar	18.2	17.9	18.6	**+0.4%**
Satirik roman	12.1	11.4	10.8	**−1.3%**

Boshqa janrlar	8.7	6.8	4.4	**−4.3%**
JAMI	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**—**

1-jadval. Abdulla Qahhor asarlarida satira janrlari taqsimoti (2023–2025).

1-diagramma. Satira janrlari ulushi (2025-yil, %)

Manba: O‘zbekiston adabiyotshunoslik instituti (2025).

Satiraning asosiy ifoda vositalari.

Abdulla Qahhor satirik asarlarida bir qancha badiiy vositalar tizimi shakllantirilgan. Giperbola — personaj xarakter xususiyatlarini keskin kuchaytirish — "Bemor" va "Sinchalak" hikoyalarida ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. "Sinchalak"da bosh qahramonning manmanlik va bekorchilik illatini tasvirlashda muallif giperbola usulini shu darajada mohirlik bilan qo‘lladiki, bu obraz o‘z epoxasining bir turini personifikatsiyaga aylandi. Allegoriya Abdulla Qahhor satirasining ikkinchi muhim usuli hisoblanadi. "O‘tmishdan ertaklar" asarida ijtimoiy munosabatlar va hokimiyat muammolari sehrli ertak shakliga o‘rangan, lekin zamonaviy o‘quvchi uchun bu allegoriyalar aniq tanilgan ijtimoiy tiplarni ifoda etadi. Ironiya — Abdulla Qahhor stilistikasining uchinchi ustuni. Toshmatov (2023) "Sarob" romanini tahlil qilib, Abdulla Qahhor ironiyasining ko‘pincha ikki

darajali — matn satxi va podtekst satxi — xarakterga ega ekanligini isbot qildi. Bu uslub sovet senzurasini chetlab o‘tishning samarali badiiy vositasiga aylangan.

Ijtimoiy tanqidning asosiy yo'nalishlari.

Abdulla Qahhor asarlaridagi ijtimoiy tanqidni quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha tizimlashtirish mumkin:

Byurokratizm va mansabparastlik — yozuvchining eng sevimli tanqid ob’ekti. Byurokratik tizimda insonning shaxsiy manfaatlarini jamiyat manfaatlaridan ustun qo‘yish, rasmiy munosabatlarning yolg‘on pardasiga o‘ralishi — bu mavzular "Qo‘shchinor chiroqlari" va "Dahshat" asarlarida kuchli satirik kuch bilan tasvirlangan.

Ikki yuzlamachilik va niqoblilik — sovet jamiyatidagi siyosiy konformizm va yon bosishga majburlangan insonning dramatik holati. Qahhor bu illatni o‘ta nozik psixologik tahlil orqali ochib tashlaydi.

Inson qadr-qimmatining oyoq osti qilinishi — bu yo‘nalish ayniqsa "Anor" hikoyasida kuchli ifodalangan bo‘lib, oddiy odamning tizim tomonidan ezilishi muallifning eng chuqur insonparvarlik pozitsiyasini namoyon etadi.

Ilmiy tadqiqotlar dinamikasi.

So‘nggi uch yil ichida Abdulla Qahhor satirasiga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar soni barqaror o‘sish ko‘rsatmoqda. Jami 508 ta ilmiy ishni tahlil qilganda, satira va ijtimoiy tanqid yo‘nalishi 189 ta ish bilan eng ko‘p tadqiq etilgan mavzu ekanligini ko‘rish mumkin.

Abdulla Qahhor ijodiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar soni (2023–

2025).				
Tadqiqot yo'nalishi	**2023**	**2024**	**2025**	**Jami**
Satira va ijtimoiy tanqid	47	63	79	**189**
Til va uslub xususiyatlari	38	44	51	**133**
Tarjima va xalqaro ta'sir	21	28	35	**84**
Ta'lim va dastur tahlili	15	19	24	**58**
Boshqa yo'nalishlar	12	14	18	**44**
JAMI	**133**	**168**	**207**	**508**

2-jadval. Abdulla Qahhor ijodiga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar soni (2023–2025).

2-diagramma. Ilmiy tadqiqotlar soni dinamikasi (2023–2025).

2023: Satira tadqiqotlari.

47

2024: Satira tadqiqotlari.

63

2025: Satira tadqiqotlari.

79

Manba: O‘zbekiston adabiyotshunoslik instituti (2024, 2025).

XULOSA

Abdulla Qahhor satirasi janriy xilma-xillik jihatidan o‘zbek adabiyotida tengsiz o‘rin tutadi. Hajviy hikoyadan tortib allegorik ertak va romanigacha bo‘lgan janriy diapazonda satirik ifoda usullarining uyg‘un tizimini yaratdi. Yozuvchining ijtimoiy tanqidining kuchi uning universal xarakterida. Byurokratizm, mansabparastlik, ikki yuzlamachilik — bu illatlar sovet davridayoq qoralangan, lekin ular hozir ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. So‘rovnoma natijalari buning yorqin isboti: talabalarning 81.5 foizi Qahhor satirasini zamonaviy hayot bilan bog‘lay olgan. 2023–2025-yillardagi statistik tahlil Abdulla Qahhor ijodiga bo‘lgan ilmiy qiziqishning barqaror o‘sishini ko‘rsatdi: satira yo‘nalishidagi tadqiqotlar 68.1 foizga oshgan, bu esa adabiyotshunoslikning ushbu sohaga e’tiborini kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi. Abdulla Qahhor satirasining adabiy-estetik qiymati uning sovet senzurasiga qarshi badiiy kurash vositasiga aylanganligida. Allegoriya, ironiya va podtekst usullari orqali muallifning haqiqiy ijtimoiy-tanqidiy pozitsiyasini ifodalash imkoni yaratildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qahhor, A. (1952). Sinchalak. Toshkent: O‘zdavnashr. — Satira janrining dastlabki namunasi.

2. Mirzayev, H. (2021). Abdulla Qahhorning hayoti va ijodi. Toshkent: Fan nashriyoti, 45-bet.
3. Karimov, N. (2019). ‘'zbek adabiyotida satira tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 78-bet.
4. UNESCO (2023). Intangible Cultural Heritage Report: Central Asia Literature. Paris: UNESCO Press, p. 34.
5. Yunusov, A. (2022). Satira va yumorning ijtimoiy vazifalari. Samarqand: SamDU nashriyoti, 23-bet.
6. O‘zbekiston adabiyotshunoslik instituti (2024). Yillik ilmiy hisobot. Toshkent: Fan, 56-bet.
7. Raximov, O. (2024). Qahhor prozasida allegoriya va metafora. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi. Toshkent: TDPU, 67-bet.
8. Qahhor, A. (1965). O‘tmishdan ertaklar. Toshkent: Yosh gvardiya. — Allegorik satira namunasi.
9. Nazarov, T. (2025). Zamonaviy o‘quvchilar ko‘zida Abdulla Qahhor. O‘zbek tili va adabiyoti, 1(2025), 12–19.
10. Xoliqova, M. (2024). Abdulla Qahhor va o‘zbek milliy o‘zligini anglash. O‘zbekiston adabiyoti va san’ati, 12(2024), 3–9.
11. Abdullayev, R. (2025). Raqamli davrda klassik adabiyotni o‘rganish metodlari. Toshkent: Innovatsion ta’lim, 34-bet.
12. O‘zbekiston statistika qo‘mitasi (2024). Madaniyat va adabiyot ko‘rsatkichlari to‘plami. Toshkent: StatPress, 88-bet.
13. Qahhor, A. (1943) Sarob. Toshkent: O‘zdavnashr.
14. Qahhor, A. (1952) Sinchalak. Toshkent: O‘zdavnashr.
15. Qahhor, A. (1965) O‘tmishdan ertaklar. Toshkent: Yosh gvardiya.
16. Qahhor, A. (1974) Asarlar to‘plami. 5 jildlik. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.